

Excursio TURUN MAAKUNTA-ARKISTOON,

jonka johtajana toimii Toini Vartiainen,

maanantaina 26.4.1982

Pikakirjoitti Meri Tila.

Marjo Hyppönen piti esitelmän läänintileistä kertoen mm.:

Sukututkijan lähdeaineistona ovat ensinnä kirkonkirjat, sitten tulevat henkikirjat. Turussa ovat lisäksi käytettävissä osa läänintilien suurta sarjaa. Läänintilit kokonaisuudessaan, uudempi tilikirjasarja välillä 1635-1808 ovat Valtionarkistossa täydellisenä kokoelmana. Turussa on loput mitä on jäljellä kaksoiskappaleista, joita Valtionarkistoon ei ole tarvittu. Se on erittäin laaja sarja, jota kaikkea sukututkija ei tarvitse: veroluetteloita, tulotositteita ja menotositteita.

Läänintilisysteemi korvasi aikaisemman voudintilien sarjan, joka on vanhempi tilisarja. Voudit olivat suoraan tilitysvollisia Tukholmaan kuninkaalle, mutta matkustaminen vei aikaa ja sattui väärinkäsityksiä. 1600-luvun alusta sovellettiin uutta systeemiä lääninhallinnon muuton yhteydessä. Tilitykset tulivat läänikohtaisiksi. Se ei enää ollut yksityisen voudin vaan koko läänin tilitys, joka tapahtui käskynhaltijan tai myöhemmin maaherran kautta. Voudit suorittivat aikaisemmin käytännön toimenpiteet, nyt ne eivät enää tilittäneet niitä. Oli suuri helpotus kun läänintileistä kokonaisvaltaisesti nähtiin valtakunnan taloudellinen tila. Systeemi vakiintui v. 1635, josta lähtien näiden tilien asiakirjoja on aina vuoteen 1808. Runkoaineiksena ovat MAAKIRJAT (jordebok), (läänin) PÄÄKIRJA + TILITOSITTEET eli verifikaattikirjat eli tilitositekirjat. Maakirjojen ohella tilitositteisiin liittyvät luettelot ovat eniten sukututkijain käyttämiä asiakirjoja. Ne sisältävät erityyppisiä luetteloita, jotka on järjestetty kihlakunnittain ja pitäjittäin. Näissä verifikaattikirjoissa on sisällysluettelot, jotka on tehty joko syntyvaiheessa tai järjestämisvaiheessa tämän vuosisadan alussa, vaikka kirjojen käyttö näyttää vaikealta, se ei sitä todellisuudessa ole, koska sivunumeroinnin perusteella haluttu paikka löytyy helposti. Läänintilien sarjat on vielä järjestetty siten, että alussa on sarja yleisiä asiakirjoja (valaisee koko maan oloja, mitä erilaisimpia seikkoja), sitten niiden jälkeen tilit jatkuvat lääneittäin järjestyksessä. Muutamia hankaluuksia saattaa tulla eteen, koska läänien rajat ovat muuttu-

neet sinä aikana minkä sarja kattaa. Uusia läänejä on perustettu, vanhoja yhdistelty tai kokonaan lakkautettu. Näistä on kyllä selvitykset, mihin lääniin kukin pitäjä on aikanaan kuulunut. Suuremmat paikkakunnat ovat aivan vakaita, muutoksia on tapahtunut lähinnä raja-alueilla.

Maakirjat koskevat maaveroa, se on vanhin vero, joka periytyy keskiajalta ja on kannettu vuotuisverona. Maakirjoja on myöskin vanhemmissa voudintilien asiakirjoissa. Maakirjoja on alettu pitää vuodesta 1540, mutta verotussysteemin muututtua jatkuvat läänintilien sarjassa. Maakirjojen pitämisestä annettiin 1600-luvun alussa tarkempia määräyksiä. Kirjanpitäjän velvollisuutena oli oikean ja väärentämättömän maakirjan laatiminen kylistä ja maatiloista. Niistä pitää näkyä, miten maatilat on saatu, olivatko ne lahjoitettuja, miten tulivat perinnöllisiksi ja millä ehdoilla tai miten myyty tai läänitetty? Mitkä olivat kantatiloja ja mitkä autiona eli kaikki maatiloihin ja niiden omistussuhteisiin liityvät seikat. Tarkoitus oli, että maakirjoissa huomioidaan kaikki omistukset, jotka tuottivat valtiolle veroja. Tilojen lisäksi selvitettiin myllyt, kalastamot, ulkoniityt, kaikki mistä veroa kannettiin. Myös muutokset, omistussuhteissa tapahtuneet vaihdokset, omistajien ja haltijain sekä isäntien muutokset tuli ilmetä maakirjoissa. Sukututkijan kannalta maakirjat ovat aika vaikeaa materiaalia, koska niissä on kiinnitetty päähuomio veron kantamiseen ja mainittu tilan veron määrät, ihmiset eli henkilöt jäävät vähemmälle, koska verottajalle ei ole ollut tärkeätä, kuka veron maksaa vaan, että se tulee maksetuksi. Maakirjoissa saattaa olla vanhentuneita tietoja. Isäntä, joka on kuollut saattaa esiintyä maakirjoissa. Koska tilan veroperusteet eivät ole muuttuneet, niin kirjoja ei ole kirjoitettu uudelleen.

On lisäksi erikoismaakirjoja: sotilas-, rälssi-, läänitys- ja reduktiomaakirjat. Näitä löytyy joka läänin kohdalta sekä Uudenmaan tilikirjoissa 'yleisiä asiakirjoja' osassa että Turussa läänikohtaisesti. Lähdekirjana esittelijä käytti VALTION-ARKISTON YLEISLUETTELOA I, joka sisältää luettelot voudintileistä, läänintileistä, henkikirjoista ja tuomioistuinten arkistoista. Sarjojen kohdalla pieni johdanto, josta käy selville, mitä mikin sarja sisältää. Tampereen kaupunginkirjastossa löytyy myös tällainen luettelo, josta voi ottaa valokopion.

Mitä tulee maakirjan ja Finnen asutuksen yleislutteleon, niin maakirja on yksi lähde, josta asutuksen yleisluttelo on tehty. Se on yhteenveto maallisista veroluetteloista.

Verifikaatit on luetteloitu vuosittain ja kihlakunnittain lähetetty lääneihin, jossa ne on sidottu yhdeksi kirjaksi koko lääni yhteen. Suurin verifikaattikirja on Turussa 40 cm paksu.

Luetteloista selviää aina, mitä veroluetteloita on ja mitä asiakirjoja siihen kuuluu, joten selaamiseen ei voi lähteä. Tilitositeaineiston syntymiseen ovat vaikuttaneet erilaiset seikat ja toimenpiteet eri aikoina. Verot vaihtelivat eri aikoina, vakinaisen veron lisäksi tuli uusia apuveroja ja toisaalta toisia lopetettiin kantamasta. Aineisto on kirjavaa siinä suhteessa ja vaihtelee myös paikallisesti eri läänien kohdalla ja eri kihlakuntien kohdalla, joten koko maata ajatellen verot eivät ole yhtenäisiä. On erilaisten virkatalojen luetteloita, sotilastorppien luetteloita, posti- ja majatalo- sekä luotsiluetteloita, autiotilaluetteloita jne. Autiotila-termi on harhaanjohtava. Tila ei suinkaan tarvinnut olla autio vaan veronmaksukyvytön.

Sukututkijan tärkein ja käytetyin kirja on henkikirjasarja, joka liittyy tilitositteisiin vuodesta 1635 vuoteen 1750 (verifikaattien yhteydessä). Sen jälkeen oma henkikirjasarjansa.

Henkirahan kantamisesta annettiin määräys v. 1633. Se suunniteltiin ulkomaisten esikuvien mukaan jokaista kansalaista koskevaksi leivänkulutusveroksi. Se määrättiin kannettavaksi kaikesta myllyissä jauhetusta viljasta (myllyvero). Tätä käytäntöä jouduttiin kuitenkin muuttamaan, koska se oli hankala noudattaa. Kaikkea viljaa ei viety myllyyn jauhettavaksi vaan jauhettiin kotona, jolloin ei tarvinnut maksaa veroa. Sen jälkeen vero jouduttiin kohdistamaan suoraan henkilöihin ja leivän kulutukseen kohdistunut vero muutettiin henkirahaksi. Henkirahaveroja on kannettu v. 1635 lähtien, sitä aikaisemmalta ajalta myllyveroja (myllytulleva). Kysymys samasta sarjasta.

Tilitositteista henkikirjojen kohdalla täytyy huomata, että kaikki henkilöt eivät maksa henkirahaa eli veroa. Eri aikoina on vapautettu erinäinen määrä ihmisiä, ensinnäkin alle 16-vuotiaat eivät maksa, eivätkä yli 60-vuotiaat. Nämä äärirajat vaihtelevat jonkin verran. Aluksi alle 12-vuotiaat eivät joutuneet maksamaan, sen jälkeen alle 15-vuotiaat, sitten alle 16-vuotiaat ja 64-vuotiaat yläpäässä. Jos kirkonkirjoista siirtyy henkikirjoihin, niin täytyy laskea henkilön ikä, onko suurin piirtein sen ikäinen, että on henkirahaa maksanut. Heti ei tietoa sieltä löydy.

Myöskin henkikirjan tiedot ovat puutteellisempia kun siirrytään veroluetteloihin, tarkkoja tietoja ei ole. Henkikirjat ja maakirjat toimivat samalla tavalla, ne merkittiin kihlakuntien sisällä pitäjittäin ja talottain. Henkikirjojen kohdalla mainitaan kaikki taloon kuuluva väki, joka maksaa henkirahaa. Niistä selviää myös tilojen eri vaiheet, löytyy maininta päätöksestä, lainhuudosta tai kiinnekirjasta, johon tilan omistusoikeus perustuu. Henkikirjasa selviää henkilön lisäksi, mihin tilan omistusoikeus perustuu, tulee eteen maaherran päätös tai lainhuuto.

Vuodesta 1751 eteenpäin n. vuoteen 1880 on oma henkikirjasarjansa lääninhallitusten arkistojen yhteydessä läänintileihin kuuluvana osana. Tämän jälkeen perustettiin kihlakunnan henkikirjoittajia eli siis 1880 jälkeen omat sarjat henkikirjoittajille kihlakunnittain. Henkikirjoittajat ovat valtion viranomaisia ja luovuttavat arkistonsa valtion- ja maakunta-arkistoille, joissa niitä on vuosilta 1930-1940 ja 1950 eli kymmenvuotiskausittain, siis melko tuoreita tietoja sukututkijannäkökulmasta. Henkikirjoista on tehty kahdet kappaleet, Valtionarkistossa täydellinen sarja. Valtion viranomaiset ovat velvollisia siirtämään vuotta 1940 vanhemmat asiakirjat maakunta-arkistoihin.

Verifikaatteihin sisältyy myös kymmenysluetteloita siltä osin kuin ne on aikanaan peruutettu kruunulle. Kirkkoreduktio peruutti 2/3 osaa kruunulle. Nämä kymmenysluettelot eivät välttämättä sukututkijan työtä helpota, mutta saattavat olla kiinnostavia. Kymmenysvero saattoi esim. olla kun neljä tynnöriä kylvettiin viljaa niin yksi tynnöri maksettiin veroja.

Erilaisia suostuntaveroja on tänä aikakautena ollut hyvinkin paljon. Niitä vaadittiin milloin mihinkin erikoistarpeeseen, usein erilaisia sotaveroja, mutta myöskin ihan tavallisia nykyaikanakin edelleen kannettavia. Kruunu sai huomattavia tuloja esim. paloviinaverosta. Sitä kannettiin koko 1700-luvun aikana, vaikka viinanpoltto usein lukuisiksi vuosiksi oli kokonaan kielletty. Ylellisyysveroja maksettiin myöskin esim. ikkunoista, kiesien käytöstä, peruukeista, puuterista, nuuskasta, tupakasta sekä erilaisten vaatekappaleiden käytöstä, esim. sotamiehen vaimo, joka käytti silkkileninkiä, joutui maksamaan siitä veroa. Suostuntaverojen lisäksi oli vielä erilaisia tilapäisveroja. Mm. haltijahuoneen, kuningashuoneessa sattuneen taphtuman yhteydessä perittiin hautajais-, kruunajais-, hääym. veroa.

Edellämainitut olivat erityisesti maaseudun väestöön kohdistettuja veroja. Kaupunkilaiset joutuivat samalla tavalla maksamaan sekä suostunta- että ylimääräisiä veroja, mutta lisäksi erityisiä valmisteveroja, tupakka-, juoma-, myynti?ak-tiiseja? sekä leivinuuniveroa niille, jotka omistivat leivinuunin. Vihatuin vero oli pikkutulli-niminen vero, joka jouduttiin suorittamaan kaikesta kaupunkiin tuotet-tavasta ruoka- ja kulutustavarasta. Kaupunki ympäröitiin sivuaidoilla, jossa oli tullit. Ulkomaan tulli on edelleen käytössä.

Vähemmän tunnettu tilitositteisiin liittyvä asiakirjasarja, joka on tärkeä silloin kun sukututkija tutkii pitäjää, jonka kohdalla kirkonkirjat ovat tuhoutuneet, on se, kun 1770 luvulla alettiin kantaa leimaveroa avioliittokuulutuksista, josta syntyvät tilitykset sisältyivät jonkin aikaa läänintileihin. Jos on kyseessä seura-kunta, jonka kirkonkirjat ovat tuhoutuneet, saattaa tämä olla yksi keino peittää tämä aukko. Sakkoluettelot ovat sellaisia, joita kannattanee tutkia, kun valtiolle maksettiin tilityksistä näkyvä oma osuus.

Maakirjat on pidetty vuosittain samalla tavalla kuin henkikirjat. Koko lääni sidottu yhteen. Niitä ei ole tehty joka vuosi vaan kopioitu vanhat tiedot uuteen kirjaan. Tiedot saattavat olla vanhentuneita. Maantarkastuskirjat eivät kuulu tilitositteisiin. Niitä kyllä suoritettiin joka vuosi, mutta esittelijälle ei ollut tietoa, mihin sarjaan ne kuuluvat. Sekä maakirjat että henkikirjat on mikrofil-mattu. Läänintilejä ja voudintilejä ei ole lutteloitu.

Kirjoista PAIKALLISHISTORIALLISTUTKIMUKSEN OPAS esittää, mitä tilisarjo-ja on ja mitä niihin kuuluu, esitetty myös muut arkistot ja erikoiskokoelmat. VARSINAIS-SUOMEN HISTORIA (Eero Matinoli): samaan sarjaan kuuluu useam-pia kirjoja. Selostetaan yksityiskohtaisesti veromääriä ja kantamisia.